

Yektan Türkyılmaz: Ermenilerle Birlikte, Van da Öldürüldü

Posted on 03/10/2021

Uzun bir süredir, “Soykırımı Yeniden Düşünmek: Doğu Anadolu’da Şiddet ve Mağduriyet, 1913-1915” başlıklı doktora tezi ile çalışmalarını sürdüren Modern Doğu Merkezi (Zentrum Moderner Orient) çalışanı Yektan Türkyılmaz, soykırım üzerine hazırladığı tezini değerlendirdi. Türkyılmaz, tezinin ana bölümlerinden biri olan Van’da yaşanan soykırım sürecini de anlattı.

Selman Çiçek: Ermeni Soykırımı’nı nasıl yorumluyorsunuz?

Yektan Türkyılmaz: İlk başta, 1915 Ermeni Soykırımı dediğiniz zaman tek bir tip olay veya her yerde aynı şeyin olmadığını vurgulamak önemli. İttihat-Terakki’nin Osmanlı Ermenilerine karşı genel bir tavrı var: Ne pahasına olursa olsun, Ermenilerden kurtulmak. Ancak bu tavrın nasıl hayata geçtiğine bakarsak, İstanbul’da, Van’da, Diyarbakır’da, Kütahya’da apayrı şeylerin olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla hem genel siyaseti ve de yerel dinamikleri daha iyi anlayabilmek için hükümetin genel imhacı tavrını tespit etmeye hem de bu örneklerin ayrı ayrı incelenmesine çok ihtiyacımız var.

Bir de tabii soykırımı tanımlama sorunu var. Soykırım kavramı esasen bir çatı kavramdır. Soykırımlar, failleri, oluşları, biçimleri, araçları ve mağdurlarının kimlikleri açısından büyük farklılıklar gösteriyor. Bu anlamda Holokost, Dêrsim, Ruanda, Kamboçya, Endonezya ve daha başka örneklere baktığımızda özgün ve ayırt edici yanları olduğunu görürüz. Ermeni Soykırımı’nın da kendine has yanları var. Özellikle mağdur grubun siyasi liderliği ile faaliyet grubunun siyasi liderliği arasındaki yakın ilişkiyi başka hiçbir soykırımda görmüyorsunuz. 1914’ün sonuna kadar İttihatçılarla Ermeniler bir biçimde müzakere ve ilişki halindedir.

Ermeni Soykırımı'nın bir diğer özgün yanı ise Ermeni halkının hiç beklemediği, öngörmediği bir anda vuku bulmuş olmasıdır. Ermenilerin büyük bir kesimi, Ağustos 1914'e kadar çok iyimser beklentiler içinde. Direnişin ve karşı koymaların azlığı, bu iyimser havanın hem bir kanıtı hem de bir ölçüde sonucu. Dolayısıyla, İttihatçılar gerçekten ellerini kollarını sallaya sallaya, tercihen ve büyük soğukkanlılıkla bu katliamın altına imza attılar.

İttihat-Terakki soykırımıyla neyi hedefliyordu?

Bu sorunun cevabı oldukça karmaşık ve katmanlı. Soykırımcıların kafasının içine girmek çok zor; rasyonel bir akıl silsilesi izlediklerini söyleyemeyiz. Çünkü bütün soykırımcılar gibi gerçeklikle bağlarını koparmış, kendilerine göre bir anlam dünyası kurmuşlardı. Ayrıca İttihatçıların soykırım öncesi 3-4 yılına bakarsanız tedirginliklerini ve radikal çözüm ve çıkış yolları aradıklarını görürsünüz. Ancak buradan şu anlaşılmasın: Kafalarında çok net bir ideolojik duruş ve de geleceğe ilişkin bir devlet projesi olduğu söylemek mümkün değil.

Bugüne kadar çoğu zaman Ermeni Soykırımı'nın daha ziyade sonucu olan noktaları sebep olarak okuduk. Daha açıkçası: Ermeni Soykırımı, Türk milliyetçiliğinin veya devlet kurma projesinin sonucu olmaktan çok sebebi, en başta gelen varlık şartlarındandır. Niye oldu? Niçin yaptılar? Bu soruları cevaplarırken psikolojik unsurları bir kenara koymamalıyız. Büyük bir öfke ve intikam duygusuyla saldırdılar Ermenilere. Onları bir çıban gibi gördüler. Ermenileri, kökünden halledilmesi gereken bir sorun kaynağı ve çok daha önemlisi yabancı bir gücün Osmanlı'daki uzantısı olarak tahayyül ettiler. Kısacası özü itibarıyla ne pahasına olursa olsun Ermenilerden kurtulmak istediler. Bir kerede ve kökten bir çözüm.

Etnik temizlik yapılırken çoğunlukla Kürdistan coğrafyası kullanıldı. Kürtlerin durumuna yönelik bir çalışmanız var mı? Bu katliamda Kürtlerin rolü neydi?

Evet, "Kürtlerin rolü neydi" sorusu ilginç bir soru. 1914'te Kürtler var mıydı? Şu anlamda söylüyorum bunu: Kürtler tabii ki bin yıllardır var ama 1914'te Kürt kimliğine sahipler

miydi? Bu kimlik etrafında mı hareket ediyorlardı? Çok şüpheli. İnsanlar kendilerini ya aşiretleri ile tanımlıyorlardı ya da her yerde başka bir anlama gelen “Kurmanç” ifadesini kullanıyorlardı. Buna Zaza grupları da eklersek karşımıza oldukça parçalanmış bir etnik kimlik tablosu çıkıyor. Dolayısıyla, esasen bugün anladığımız anlamda bir Kürt kimliği, son 50 yıllık dönüşümün, mücadelelerin sonucu kuruldu.

Bir noktanın altını kalınca çizmek gerek: Yukarıda bahsettiğim gruplar ve de bölgenin diğer Müslüman toplulukları, maalesef büyük ölçüde katliamlara, Ermeni halkının imha edilmesi faaliyetlerine katıldılar. Ama katılımın düzeyi ve biçimi her yerde aynı değildi. Dêrsim başka bir örnek; Van başka bir örnek; Diyarbakır bambaşka bir örnek. Bugün, “Kürtlerin sorumluluğu neydi” dediğimiz zaman, atasının, dedesinin sorumluluğu büyüktü. Ancak şunu çok açıkça söylemek gerek ki, -eğer ideolojik kimlik boyutunda düşünürsek- belki bir kısım insanlar dini, ahlaki gerekçelerle katliamlara karşı durduysa da esas çoğunluk kendilerince “Allah davası” için, “Peygamber hatırına” gittiler. Yani, “Biz bunu niye yapıyoruz”, “Bu insanları niye öldürdük, çocuklarını ve kadınlarını niye kaçırdık”, “Neden mallarını ellerinden aldık” diye sordukları zaman kendilerine böyle açıkladılar. Ayrıca şunu da eklemem lazım: Katliamlara iştirak edenler arasında bugün Rojava’da, Şengal’de Suriye’de, Irak’ta olduğu gibi bir cihat savaşı verdiğini, kafire karşı savaştığını düşünen fanatikler de vardı, tamamen bunu fırsatçılıktan yapanlar da. Her halükarda Kürtlerin katılımı, bir millet kimliği etrafında olmadı; esas olan, dini farklılık ve kimlikti. Sorumluluk var mıdır? Çok büyük sorumluluk vardır. Ama, “Bu sorumluluğun kaynağı Kürt kimliği miydi” diye sorduğunuz vakit, hayır dini kimlikti bu. Bugün, “Bölgenin Müslümanları geçmişleri ile yüzleşsin” diyemeyenler, “Kürtler, Kürtlükleri ile yüzleşsin” diyor.

Neden Van seçildi?

1915’te her yerde aynı şey olmadı. Örneğin Van, bu genel coğrafya içinde çok farklı bir yer. Van soykırımının merkez üssüdür. Soykırımcı iradenin niyetini, kanlı yüzünü gösterdiği ilk yer Van’dır. Grupların biraradalığının ilk çöktüğü yerdir aynı zamanda. Kısacası Van, 1915’te

kritik önemde olan bir şehirdir, bir vilayettir. Bunun en temel sebeplerinden biri ise Van Ermenilerinin direnişidir. Olayların gelişimine gelince, Kasım-Aralık 1914 ve Ocak 1915'te büyük bir gerginlik olur. Özellikle Saray ve Başkale etrafında Ermenilere yönelik kıyımlar başlar. Ama Rusların geri çekilmesi ardından iş biraz rahatlar. Ama ne zaman ki bahar ve ikinci kez Ruslar gelir, kırsal alanda başlayan gerilim Çatak'ta büyük olaylara dönüşür. Bunun üzerine Van'ın yeni valisi, Enver Paşa'nın da akrabası olan Cevdet Bey, İran'da cepheden dönüşünde bir oyunla, bir tuzakla Van merkezdeki Ermenilerin 3 liderini ortadan kaldırmak ister. Ve ikisini öldürtür. Bunlardan birincisini, yani İşhan'ı, Vali Cevdet Çatak'taki meseleyi çözmek bahanesiyle yola çıkartıp öldürtür; ikincisi o sıra Van'dan mebus olan Arşag Vramyan'ı görüşmek için ofisine çağırır; tutuklanır ve öldürülür. Ve geriye liderlerden sadece bir kişi kalacaktır. Daha sonra Van'ın Ermeni halkı, belki de Kobanê'deki gibi anılabilecek olan bir aylık bir direnişe başlar. Burada altını çizmek gereken nokta, direniş esnasındaki çatışmaların esas itibarıyla devlet güçleri, Kürt milisleri (aşiret çeteleri) ve oranın yerli Ermeni halkının öz savunma birlikleri arasında olmuş olduğudur. Ama buna Van şehrinin Müslüman ahalisi katılmaz. Mayıs ayı başında Rus ordularının yaklaşması üzerine Cevdet Bey Van'ı boşaltır ve Ermeniler bu şekilde hayatlarını kurtarır. Bu esnada kırsal alanda çok büyük çatışmalar, katliamlar olacaktır. Kimi yerlerde Ermeniler kendilerini savunabilecektir ama büyük ölçüde özellikle aşiret güçlerine, silahlı Müslüman Kürt güçlerine karşı trajik kayıplar verdiler. Kısacası Van'da bir halk, imha olmamak için bütün öz kaynaklarıyla, elinden gelen bütün imkanlarıyla büyük bir seferberlik içerisinde direnmiştir.

"Van neden seçildi" derken, Van'ı seçen Cevdet Bey'dir. Van olmasının sebebi, Cevdet Bey'in paranoyasıdır. Cevdet Bey Kasım'dan beri Van'da bir isyan olacağını düşünüyor. Ancak Ermeniler arasında böyle bir hazırlık yoktur. Yani Cevdet Bey'in paranoyasıyla gerçekleşen bir harekettir.

Önümüzde iki fotoğraf var. Biri Van'ın 1913'te çekilmiş hali, bir de soykırımdan sonra çekilen bir fotoğraf. Etnik bir soykırımın yanında kültürel bir soykırımın da olduğunu söyleyebilir miyiz?

Van'da bir tek insanlar değil, Van şehri de ölmüştür. Şu andaki Van, o dönemdeki Van değildir. Bunun bedelini bir kez daha ödemiştir depremde. Çünkü daha önceden Ermenilerin seçtiği yerleşim yerleri, binlerce yıllık yerleşim yerleri olduğu için deprem bilinciyle seçilmiş yerlerdi. 1920-30'larda yeniden kurulduğu zaman kasten oralara yerleşmek istenmedi ve çok daha kolay olan düzlükte kuruldu şehir. Ve en son depremde bir kez daha bunun acı bir faturası ödetildi Van halkına.

Van'ın öldürülmesine, yok edilmesine geldiğimiz zaman bu, kısa bir sürede oldu. Van, 3-4 aylık bir süre içinde imha oldu. Bunda maalesef herkesin çorbada biraz tuzu oldu diyebiliriz. Güç dengeleri açısından imparatorluktaki diğer yerlere göre biraz daha karmaşık bir yer Van. Yani taş üstünde taş kalmadı. Bir şehir ilişkileriyle, görüntüsüyle, kültürüyle öldü. Şehir ölünce o topluluk da yaşayamaz. Bin beş yüz yıllık geleneğin, kültürel birikimin, mimarinin süzölmüş halidir Van, bir günde o şehri imha edersiniz ama bir günde kuramazsınız. Kısacası Van şehri, soykırımın kurbanlarından biri oldu; güzelliği ile bütün gezginlerin, görenlerin aşık olduğu Van şehri, imha oldu.

Yektan Türkyılmaz kimdir?

Yektan Türkyılmaz, lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ABD'de Duke Üniversitesi'nde yaptı. "Soykırımı Yeniden Düşünmek: Doğu Anadolu'da Şiddet ve Mağduriyet, 1913-1915" (Rethinking Genocide: Violence and Victimhood in Eastern Anatolia, 1913-1915) başlıklı doktora tezi soykırım arifesinde Ermeni siyasal ve cemaat ileri gelenleri arasındaki tartışmalara yoğunlaşıyor. Türkyılmaz, Duke, Sabancı ve Bilgi üniversitelerinde kolektif şiddet ve soykırım konulu dersler verdi. Halen, Berlin'de Zentrum Moderner Orient'te (ZMO - Modern Doğu Merkezi) Doğu Anadolu'da toplu şiddet ve gruplar arası ilişkiler üzerine çalışmalarını sürdürüyor.

Kaynak: yektan.org